

تحلیل محتوا به عنوان یک روش تحقیق

(با رویکرد تحلیل برنامه درسی مدارس)

مؤلف:

مسین شعبانی

سرشناسه : شعبانی، حسین، ۱۳۴۳ -
 عنوان و نام پدیدآور : تحلیل محتوا به عنوان یک روش تحقیق : با رویکرد تحلیل
 برنامه درسی مدارس / مولف حسین شعبانی ؛ [به سفارش] دانشگاه فرهنگیان، پردیس
 شهید رجایی سمنان (برادران).
 مشخصات نشر : قم: بنی الزهراء (علیها السلام)، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری : ۳۳۶ ص.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۵۲-۵۳-۴
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 موضوع : تحلیل محتوا
 موضوع : برنامه های درسی - ارزشیابی
 شناسه افزوده: دانشگاه فرهنگیان. پردیس برادران شهید رجایی سمنان
 رده بندی کنگره : ۳۷۳ / ۱۳۹۲ / ۲۹۳
 رده بندی دیویی: ۴۰۱/۴۱
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۰۹۰۴۴۱

نام کتاب : تحلیل محتوا به عنوان یک روش تحقیق
 تألیف : حسین شعبانی
 ناشر : انتشارات بنی الزهراء (علیها السلام) ۲۵۱ ۷۷۳۱۷۵۲
 لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سبحان / جزایری ۰۹۱۲۳۵۱۴۱۴۸
 شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
 نوبت چاپ: اول ۱۳۹۲
 قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۵۲-۵۳-۴

کتابفروشی معلم

اداره کل آموزش و پرورش استان سمنان

تلفن: ۳۳۳۴۷۶۶-۳۳۳۴۷۶۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سخن دانشگاه

دانشگاه فرهنگیان که پیش از این مرکز تربیت معلم نامیده می شد از جمله مراکز آموزش عالی است که به طور تخصصی دانشجویان را برای ورود به حرفه معلمی آماده می سازد.

بر این اساس علی الاصول منابع علمی و آموزشی که در این دانشگاه مورد استفاده قرار می گیرند، کاملاً مبتنی بر ظرایف حرفه معلمی است. ممکن است با عناوین مورد تدریس در این دانشگاه، کتب متعدد و متنوعی در بازار کتاب یافت شوند اما نیازهای معلمین را آن قدر که باید و شاید از ابعاد و زوایای فنی تامین ننمایند.

به این منظور دانشگاه فرهنگیان، پردیس سلمان جهت تولید منبع آموزشی در خصوص واحدهای درسی «تحلیل محتوا» و «تحلیل برنامه های درسی» هرکدام به ارزش سه واحد تحصیلی به همت یکی از اساتید خود مبادرت به نشر این کتاب نموده است.

علاوه بر دانشجویان که در آینده به شغل شریف معلمی خواهند پرداخت به هریک از معلمان که در حال ابفای نقش خطیر معلمی هستند نیز برای اینکه به خوبی از عهده این نقش بر آمده و وظایف مربوط به اجرای برنامه ی درسی را در کلاس درس به طور کامل انجام دهند یادگیری مطالب این کتاب توصیه می شود. از اساتید، صاحب نظران و معلمان ارجمند تقاضا می شود از ارائه راهنمایی ها و پیشنهادات اصلاحی خود در مورد کتاب حاضر به این دانشگاه دریغ نورزند.

فهرست مطالب

عنوان صفحه

پیشگفتار مؤلف..... ۱۱

مقدمه..... ۱۵

فصل اول: برنامه درسی (تعریف، کارکرد و انواع آن)

تعریف و مفهوم کتاب درسی..... ۲۱

نقش و کارکرد کتاب درسی..... ۲۹

تعریف برنامه درسی..... ۳۲

تعریف جامعی از برنامه درسی..... ۳۴

انواع برنامه‌های درسی..... ۳۵

عوامل شکل دهنده برنامه درسی غیر رسمی..... ۳۶

برنامه درسی "پنهان" و "بوج"..... ۳۷

فصل دوم: نظریه‌ها و محتوای برنامه درسی

نظریه برنامه درسی چیست؟..... ۴۱

ویژگی‌های نظریه برنامه درسی..... ۴۲

برخی از دیدگاه‌های برنامه درسی..... ۴۴

۱- دیدگاه رشد و توسعه فرآیندهای ذهنی و عقلی (مساله محور)..... ۴۴

۲- عقل گرایی آکادمیک (موضوع محور)..... ۴۸

۳- دیدگاه خود شکوفایی یا ارتباط شخصی (دانش آموز محور)..... ۵۰

۴- دیدگاه بازسازی اجتماعی - تطابق اجتماعی (جامعه محور)..... ۵۳

- کدام رویکرد یا دیدگاه مناسبتر است؟..... ٥٦
- برنامه‌های درسی را باید به سوی مساله محوری سوق دهیم..... ٥٧
- عناصر برنامه درسی..... ٥٩
- ارتباط نگرش حاکم بر برنامه درسی با عناصر آن..... ٦٠
- اهداف در برنامه درسی..... ٦١
- انواع هدف در برنامه درسی..... ٦٢
- اصول حاکم بر تعیین هدفها..... ٦٣
- محتوای برنامه درسی..... ٦٥
- تعریف محتوا..... ٦٥
- سازمان دهی محتوا..... ٦٨
- دلایل سازمان دهی محتوا..... ٦٩
- توالی..... ٦٩
- * استمرار..... ٧٢
- * وسعت..... ٧٢
- چرا باید تلفیق کرد؟..... ٧٣
- انواع سازمان دهی افقی (تلفیقی)..... ٧٤
- * تعادل..... ٧٥
- تجارب یادگیری..... ٧٦
- رابطه محتوا و روش..... ٧٨
- اصول تعیین و سازماندهی روش‌های تدریس..... ٨٠
- اصول مبتنی بر روانشناسی جدید..... ٨٠
- اصول مبتنی بر عملکردهای اجتماعی..... ٨٢
- اصول مبتنی بر هدف‌های وسیع دوره ی ابتدایی..... ٨٣
- فعالیت‌های این فصل..... ٨٤

فصل سوم: تحلیل توصیفی برنامه درسی

- مفهوم تحلیل محتوا..... ٨٧
- چرا محتوا را تحلیل کنیم؟..... ٨٩
- مواردی از تحلیل محتوا..... ٩٠
- سابقه تاریخی تحلیل محتوا..... ٩٠
- اجزای کتاب درسی..... ٩٢
- الف) قالب و شکل ظاهری کتاب درسی..... ٩٣

ب) محتوا و ساختار کتاب درسی	۱۰۶
۱. بخش مقدماتی یا پیش از متن	۱۰۶
۲. بخش میانی یا متن	۱۱۳
۳. بخش پایانی کتاب درسی	۱۲۴
کتاب راهنمای معلم	۱۲۵
مؤلفه‌های کتاب راهنمای معلم	۱۲۶
کتاب کار	۱۲۸
تعریف	۱۲۹
اهداف کتاب کار	۱۲۹
ملاحظات مربوط به کتاب کار	۱۲۹
ساختار کتاب کار	۱۳۰
اصول و روش های کتاب کار	۱۳۱
تکنیک‌های متداول در تحلیل‌های توصیفی کتاب‌های درسی	۱۳۵
چگونگی درجه‌بندی و تحلیل	۱۴۰
ارزیابی سطح خوانایی متن	۱۴۱
روش‌های (فرمول‌های) تعیین سطح خوانایی	۱۴۳
الف) روش فرای (روش تصویری یا نمادین)	۱۴۳
ب) روش کلوز	۱۴۵
ج) فرمول مک لافلین	۱۴۷
د) روش هارتلی	۱۴۸
ه) شاخص سطح خوانایی گانینگ	۱۴۹
تحلیل محتوا بر اساس نظریه مریل	۱۵۱
عناصر تشکیل دهنده محتوا در نظریه مریل	۱۵۱
الف) اجزای تشکیل دهنده ی آموزش کدامند؟	۱۵۳
ب) ترتیب و توالی اجزای آموزش به چه شکل است؟	۱۵۶
ج) روش‌های ارائه و ارزشیابی آموزش کدامند؟	۱۶۶
فعالیت‌های این فصل :	۱۶۹

فصل چهارم: تحلیل پژوهشی برنامه درسی

روش ویلیام رومی در تحلیل محتوای کتب درسی	۱۷۳
ارزشیابی متن درس	۱۷۵
ارزشیابی تصاویر و اشکال	۱۷۷

ارزشیابی سؤالات.....	۱۷۸
تفسیر نتایج.....	۱۷۸
تحلیل محتوا به عنوان یک روش پژوهش.....	۱۸۰
تعریف تحلیل محتوا به عنوان یک روش پژوهش.....	۱۸۲
مراحل تحلیل محتوا.....	۱۸۵
(۱) طرح هدف، مسئله، سؤالات و فرضیه‌های تحقیق.....	۱۸۶
(۲) انتخاب واحد تحقیق.....	۱۸۶
(۳) ساختن مقوله‌ها و زیرمقوله‌های تحقیق.....	۱۸۷
(۴) تعیین جامعه آماری و نحوه نمونه‌گیری.....	۱۹۰
(۵) کدگذاری و جمع‌آوری داده‌ها.....	۱۹۰
(۶) کنترل کدگذاری کدگذاران.....	۱۹۷
(۷) پایایی و اعتبار تحقیق.....	۱۹۸
(۸) آزمون آماری.....	۲۰۲
(۹) تجزیه و تحلیل داده‌ها.....	۲۰۳
(۱۰) خلاصه و نتیجه‌گیری.....	۲۰۵
مزایا و کاستی‌های تحلیل محتوا.....	۲۰۸
فعالیت‌های این فصل :	۲۰۹

فصل پنجم: طرح‌های عملیاتی پژوهشی در تحلیل محتوا

کارکرد طرح‌های پژوهشی.....	۲۱۴
توصیف ویژگی‌های پیام.....	۲۱۷
بحث و نتایج درباره علل ارتباط.....	۲۲۴
تنوع طرح‌های پژوهشی.....	۲۳۲

فصل ششم: اعتبار بخشی و اعتبار سنجی برنامه درسی

اعتبار بخشی و اعتبار سنجی برنامه درسی.....	۲۳۵
(۱) اعتبار بخشی راهنمای برنامه درسی.....	۲۳۵
(۲) اعتبار بخشی برنامه درسی.....	۲۳۷
اهداف اعتبار بخشی از منظر اجرا.....	۲۳۸
روش و ابزار گردآوری داده‌ها.....	۲۳۹
روش آماری و تحلیل داده.....	۲۳۹
جامعه و نمونه آماری.....	۲۴۰
نمونه آماری.....	۲۴۰

۲۴۰	اعتبارسنجی برنامه درسی
۲۴۱	کیفیت و آموزش
۲۴۲	اعتبارسنجی و کیفیت
۲۴۳	فرایند اعتبارسنجی
۲۴۴	مؤلفه‌های اعتبارسنجی
۲۴۸	ارزشیابی از محتوا با استفاده از ملاک‌ها
۲۵۳	استانداردها
۲۵۳	الف) استانداردهای مفیدبودن
۲۵۴	ب) استانداردهای عملی بودن
۲۵۵	ج) استانداردهای مناسبت
۲۵۷	د) استانداردهای دقت
۲۵۹	رویکردهای اعتبارسنجی
۲۶۰	مزایا و ایرادات وارد بر اعتبارسنجی
۲۶۱	ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات در اجرای اعتبارسنجی
۲۶۲	ابزارهای مورد نیاز جهت جمع‌آوری اطلاعات در فرایند اعتبارسنجی
۲۶۲	۱- چهارچوب پرسش‌نامه نظرسنجی در خصوص مواد آموزشی
۲۶۲	۲- چهارچوب پرسش‌نامه نظرسنجی اساتید در خصوص مشخصات حرفه‌ای مورد نیاز معلم و مشخصات کلی برنامه
۲۶۵	۳- چهارچوب آزمون عملکرد دانش‌آموزان
۲۶۶	۴- چهارچوب چک‌لیست مشاهده از فرایند یاددهی-یادگیری ویژه کارشناسان مشاهده گر
۲۶۶	۵- چهارچوب پرسش‌نامه نظرسنجی از دانش‌آموزان راجع به برنامه درسی
۲۶۸	۶- چهارچوب پرسش‌نامه نظرسنجی از مدیر راجع به برنامه درسی
۲۶۹	۷- چهارچوب پرسش‌نامه نظرسنجی از خانواده در مورد برنامه درسی
۲۶۹	۸- چهارچوب پرسش‌نامه بازدید از مدارس مجری (ویژه کارشناس حوزه ستادی)
۲۷۱	فعالیت این فصل

فصل هفتم: ارزشیابی و نقادی برنامه درسی

۲۷۵	مقدمه
۲۷۶	الگوهای ارزشیابی برنامه درسی
۲۷۷	۱- ارزشیابی محصول برنامه درسی
۲۷۷	۱.۱) ارزشیابی بر مبنای ملاک‌های برونی

۲۸۰.....	۱. ۲) ارزشیابی بر مبنای اطلاعات حاصل نتایج اجرای میدانی
۲۸۱.....	۲) ارزشیابی از برنامه درسی
۲۸۴.....	۲. ۱) ارزشیابی بر مبنای سنجش پیامد
۲۸۶.....	۲. ۲) ارزشیابی مبتنی بر پژوهش/ یا روش شناسی کمی
۲۸۷.....	۲. ۳) روش های ارزشیابی طبیعت گرا
۲۸۸.....	۲. ۴) ارزش گذاری تخصص - محور
۲۸۹.....	۲. ۵) ارزش گذاری فرآیند - محور
۲۹۱.....	۲. ۶) ارزش گذاری بر مبنای اصول عدالت اجتماعی
۲۹۲.....	۲. ۷) ارزشیابی تصمیم گیرنده - محور
۲۹۳.....	۲. ۸) ارزشیابی مصرف کننده - محور
۲۹۴.....	۲. نقادی و خبرگی آموزشی
۲۹۴.....	۱) خبرگی آموزشی
۲۹۵.....	۲) نقادی آموزشی
۲۹۶.....	۳) ابعاد ساختاری نقادی آموزشی
۲۹۷.....	۴) دو دسته نقادی آموزشی
۲۹۹.....	۵) فرآیند نقادی
۳۰۰.....	۶) مسائل مربوط به اعتبار و تعمیم پذیری
۳۰۳.....	۷) نقاد و خوانندگان (مخاطبان)
۳۰۴.....	۲. فعالیت های این فصل:

فصل هشتم: ضمائم

۳۰۷.....	اهداف کلی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران
۳۱۱.....	اهداف دوره ابتدایی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران
۳۱۷.....	اهداف دوره راهنمایی تحصیلی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران
۳۲۳.....	اهداف دوره متوسطه آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران
۳۳۱.....	منابع و مأخذ

پیشگفتار مؤلف

درک بهتر و روان تر مطالب این کتاب، مستلزم یادگیری دروسی از قبیل "مبانی برنامه ریزی درسی" یا "مقدمات برنامه ریزی درسی" است. با این وجود برای زمینه سازی و تجهیز پیش آمادگی های مورد نیاز در فصل اول، به توضیح درباره برنامه درسی و تعریف آن پرداخته ایم و در فصل دوم نظریه های برنامه درسی و عناصر آن عرضه شده اند. از فصل سوم به طور مشخص وارد مباحث تحلیل شده ایم، در این فصل ابتدا معنا و مفهوم تحلیل، لزوم پرداختن به آن بیان شده است و سپس به گام های اولیه در مورد تحلیل، یعنی تحلیل توصیفی اشاره شده است. در این فصل خوانندگان محترم با ساختار برنامه درسی و عناصر و اجزاء آن آشنا می شوند. همچنین با بهره گیری از مطالب این فصل قادر خواهند شد از تکنیک های محاسبه سطح خوانایی محتوای برنامه درسی استفاده نموده و برنامه درسی را مورد تحلیل توصیفی قرار دهند.

فصل چهارم این کتاب با عنوان "تحلیل پژوهشی" از مباحث اصلی "تحلیل" و در حقیقت اوج همه آن ها محسوب می شود. لازم است اشاره شود در بحث از متدولوژی و روش شناسی تحقیق، به ویژه در تحقیقات علوم انسانی یکی از روش های مورد استفاده محققین روش تحلیل محتواست. می توان گفت فصل پنجم با عنوان "طرح های عملیاتی پژوهش تحلیل

محتوا" مکمل فصل چهارم محسوب می‌شود، چرا که هر روش تحقیق طرح‌های عملیاتی خاص خود را دارد، و محقق در صورت استفاده از روش تحلیل محتوا لزوماً بایستی به طرح‌های عملیاتی و اجرایی مورد استفاده نیز اشاره نماید.

در فصل ششم به طور مفصل به موضوع اعتبار بخشی و اعتبار سنجی برنامه درسی پرداخته شده است. این فصل می‌تواند یکی از پرکاربردترین فصول این کتاب برای معلمان و به ویژه کارشناسان اداری و اجرایی باشد.

در فصل هفتم برای کامل شدن مجموعه مباحث و غفلت نکردن از اینکه همه مباحث مربوط به تحلیل بیان شده باشد، دو مقاله مربوط به نقد و ارزشیابی برنامه‌های درسی که ترجمه اساتید گرانقدر آقایان دکتر علیرضا کیامنش و دکتر کوروش فاضل‌واجارگاه است، با کسب اجازه از آن بزرگواران گنجایش داده شده است.

به لحاظ اینکه در تمام انجام فعالیت‌های عملی مربوط به تحلیل محتوای برنامه‌های درسی، به عنوان ملاک و معیار سنجش، خوانندگان محترم به اهداف دوره‌های مختلف تحصیلی نیازمندند، فصل هشتم نیز با عنوان "ضمائم" که در بر دارنده اهداف مذکور هستند در انتهای کتاب آورده شده است.

به هر حال تحصیل در رشته برنامه‌ریزی درسی، چندین سال سابقه تدریس این واحد درسی در مراکز تربیت معلم و ارتباط مستمر و عملیاتی با کتاب‌های درسی و همچنین نیازسنجی واقعی معلمان عواملی بوده‌اند که جمع‌آوری و تألیف مطالب موجود و انسجام آن‌ها را در شکل و قالب این کتاب میسر ساخته‌اند.

ضمن آن که برای چاپ اول، وجود اشکالات و ایرادات احتمالی را غیر ممکن ندانسته، موجب مسرت خواهد بود، چنانچه اندیشمندان، صاحب نظران، اساتید محترم و دانشجویان علاقه‌مند نقطه نظرات گران بهای خود را برای چاپ‌های بعدی در اختیار این جانب قرار دهند.

دانشجویانی که واحد تحلیل برنامه درسی را در دانشگاه می‌گذرانند باید توجه

داشته باشند که بدون انجام کار عملی به اهداف مورد نظر این درس دست نخواهند یافت مگر آن که گام به گام پس از یادگیری هر فصل، فعالیت‌های عملی مربوطه را انجام دهند. در حقیقت صرف خواندن مطالب این کتاب و نپرداختن به فعالیت‌های عملی به مثابه یادگیری راندگی فقط به اتکای کتاب آئین نامه راندگی است. بنابراین شایسته است مدرسین ارجمند بر لزوم انجام فعالیت‌های عملی تأکید نموده و بخش عمده نمره ارزیابی این واحد درسی را به فعالیت‌های عملی دانشجویان اختصاص دهند.

به این منظور توصیه می‌شود از ابتدای شروع این واحد درسی دانشجویان عزیز یکی از برنامه‌های درسی مدارس را انتخاب نموده و کلیه فعالیت‌های هر فصل را با راهنمایی استاد خود مرحله به مرحله انجام داده و در کلاس درس ارائه دهند. در خاتمه لازم می‌دانم مراتب امتنان و سپاس خود را از عزیزانی که در مراحل مختلف تألیف این کتاب همکاری‌های آن‌ها بهره برده ام ابراز دارم. بیش از همه الطاف جناب آقای ابراهیم حیدری رئیس مرکز پژوهش‌های سمنان، همکاری‌های صمیمانه جناب آقای دکتر سید حسن علمدار مقدم، معاون محترم آموزشی پردیس سمنان و همچنین سرکار خانم راضیه بهاررستمی مدیر گروه آموزش و پرورش شهرستان سمنان شایان تقدیر است.

حسین شهبانی

بهمن ماه ۱۳۹۱

